

N M 1784 - 1785: XIÊM LA CÓ XÂM L C I VI T? (*)

Nguyễn Lạc Gia¹

Thông qua m t s t ng l nh cao c p, Nguyễn Ánh ã thi t l p liên minh quân s v i các v Ph t v ng kh i u tri u i Rama trên t Xiêm La. Ng c l i, kh ng ch m c tiêu quân s c a v ng tri u Tây S n trên lãnh th Cao Miên, Chao Phraya Chakri c a Xiêm La nh n th y nh t thi t ph i ph i h p hành ng cùng v i l c l ng Nguyễn Ánh. Cho dù lãnh th Xiêm La không ng ng m r ng b i s sáp nh p hàng lo t b ph n t ai t các v ng qu c láng gi ng, song nguy c hay hi n th c v m t cu c xâm l c h ng lên vùng t Gia nh ã không c tra n a cu i th k XVIII.

M t trong nh ng v n b n m i th hi n chính ki n c c a m t b ph n gi i S h c Vi t Nam v v n này là b m i sách giáo khoa l ch s phân ban l p 10, phát hành và áp d ng trên toàn qu c t n m h c 2006 - 2007. Sách có o n r ng: “Nguyễn Ánh là ng i còn s ng sót ã ch y sang c u c u vua n c Xiêm (Thái Lan ngày nay). L i d ng c h i này, vua Xiêm t ch c các o quân th y - b g m 5 v n ng i ánh chi m Gia nh, trong ó o quân ch l c g m 2 v n ng i và 300 chi n thuy n do tàn quân Nguyễn d n ng ti n n óng t i Trà Tân (...) Nguyễn Hu ch tr ng nh ch ra kh i c n c , t ch c l c l ng mai ph c khúc sông Tì n, o n t R ch G m n Xoài Mút tiêu di t chúng. Tr n ánh ã di n ra và k t thúc nhanh g n trong ngày 19.1.1785, úng nh d tính c a Nguyễn Hu . Trên à chi n th ng, quân Tây S n t n công quét s ch quân xâm l c Xiêm ra kh i b côi, p tan tham v ng c a vua Xiêm i v i ph n lãnh th c c Nam c a i Vi t”⁽¹⁾.

Giáo trình dành cho sinh viên b c i h c i c ng l ch s Vi t Nam, tái b n n l n th 10 (n m 2009) thì b t nh t quan i m mà g i là “quân can thi p Xiêm” l n “quân xâm l c Xiêm”⁽²⁾.

T i n gi i thích: “Xâm l c: dùng v l c ho c th o n chính tr , kinh t xâm chi m lãnh th , ch quy n c a n c khác”⁽³⁾. V y, Xiêm La có xâm ph m lãnh th i Vi t hay không và ch quy n c a i Vi t ngay t i th i i m này ang do th l c phong ki n nào chi ph i?

V n ch quy n.

Sau khi truy sát Tân Chính v ng Nguyễn Phúc D ng và Thái Th ng v ng Nguyễn Phúc Thu n, n m 1778 Nguyễn Nh c t l p làm hoàng Qui Nh n. N m 1780 t i Gia nh, Nguyễn Ánh c ng lên ngôi v ng, k t c s nghi p c a các chúa Nguyễn, kêu g i c n v ng ch ng l i anh em nhà Tây S n. T Phú Xuân tr ra B c, cho n tr c tháng 6.1786, n m d i quy n th ng qu n c a vua Lê và chúa Tr nh. Nh v y, th i i m x y ra vi c c u vi n Xiêm La c a Nguyễn Ánh c ng nh s có m t c a 2 v n quân Xiêm trên t Gia nh

(*) Bài vi t th hi n quan i m h c thu t c a riêng tác gi , c ng t i nh m t tài li u tham kh o.

¹ Nghiên c u sinh; Tr ng THPT Tr n Qu c Tu n - Phú Hòa - Phú Yên. T: 0973433617. Email: vanjack.nguyen@gmail.com

là th i k n i chi n quy t li t gi a ba t p oàn quân ch trên toàn cõi i Vi t. Lãnh th ch a nh t th ng v tay m t th l c nào kh d i di n cho l i ích c a c dân t c, vì th s tranh th các l c l ng ngo i qu c trong cu c chi n m t còn mang tính cách xung t phong ki n này không th g i là b xâm ph m v m t ch quy n.

Th m chí trên bình di n pháp lý, l c l ng c a Nguy n Ánh mang tính chính th ng bao quát b i s nghi p c a dòng h có b dày h n 200 n m và v n phò tá vua Lê v i niên hi u C nh Th nh c tri u ình Trung Hoa th a nh n. Trong các tri u i phong ki n ph ng ông, ch quy n qu c gia do các v quân v ng th t p ng ra i di n. Nguy n Ánh n m l y vai trò t ng t àng Trong (Nam Hà/Nam i Vi t), tr c khi Lê Chiêu Th ng b ch y kh i ông ô (B c Hà/B c i Vi t) và nhà Thanh bu c ph i công nh n tri u ình Quang Trung t n m 1789. Và vì trên th c t nhà Tây S n không th ng nh t c lãnh th , do ó vi c i di n ch quy n qu c gia t ó tr i tùy thu c vào t ng quan l c l ng c a các bên, tr c khi k t thúc cu c chi n không khoan nh ng này.

T ó, có th kh ng nh r ng công cu c khôi ph c ch quy n tri u i cùng lãnh th c a Nguy n Ánh là hoàn toàn chính áng trong khuôn kh n n quân ch th t p. S t ng c ng th c l c b ng ngo i binh c a Nguy n Ánh, tr ng h p ây là quân i Xiêm La trên vùng t Gia nh, không th g i là xâm ph m ch quy n b i Xiêm La không ph i t ý xu t binh, cho dù trên th c t quân Xiêm có nh ng hành ng c p bóc áng lên án, t y chay.

V n lãnh th .

Quan h bang giao gi a chúa Nguy n v i các vua Xiêm La th ng tr m qua nh ng th i k l ch s khác nhau, tuy nhiên kho ng th i gian 40 n m t th p niên 1780 cu i th k XVIII n th p niên 1820 u th k XIX là th i k ngo i giao t t p nh t c a ôi bên. Không nh ng tranh ch p t ai ch m d t mà gi a hai v ng qu c còn dành cho nhau nh ng cu c vi n binh mang t m chi n l c. Cu c xu t binh n a sau n m 1784 c a Xiêm La n m trong chi n l c liên minh quân s ó.

u m i cho s xích l i g n nhau gi a Xiêm La và Nguy n Ánh là v n Chân L p. M c dù liên ti p b quân i Tây S n vây b c, Nguy n Ánh v n không quên ngh a v b o h phiên th n Chân L p th ng xuyên b uy hi p t phía Xiêm La. N m 1782, tr c s kh n c u c a qu c v ng Chân L p, Nguy n Ánh sai thu c t ng Nguy n H u Th y "... em h n 100 chi c chi n thuy n và 3.000 tinh binh cùng v i H V n Lân n c u vi n, quân óng La Bích [Loveck], t ng n c Xiêm là b n Ch t Tri, Sô Si sai ng i n quân th Th y c u hòa và m i n tr i h i c (...) em h t tình hình báo cáo, u ng r u say, b tên th . Th y t ng cho ba th quý là c , dao, ki m r i v ”⁽⁴⁾. V phía quân Xiêm, s d có s c u hòa nh v y là do t i tri u ình Thonburi (kinh ô v ng tri u Taksin) ang có bi n lo n, ph i kéo quân v . D p xong lo n trong n c, Ch t Tri (Chao Phraya Chakri) lên ngôi Ph t v ng n c Xiêm, Sô Si (Chao Phraya Surasih) c t i n làm vua th hai cùng v i cháu là Ma L c làm

vua th ba⁽⁵⁾. Đây chính là kh i u c a tri u i Rama c ng th nh v i kinh ô m i l p Bangkok trong l ch s Xiêm qu c.

Ti p t c b quân Tây S n ánh b t ra h i o, Nguy n Ánh ph i trú quân t i hòn Th Châu trong vùng v nh Xiêm La. M t c n t ng c a Nguy n Ánh là Châu V n Ti p “... bèn theo ng núi Cao Mên [Chân L p] ch y sang Xiêm c u vi n tr . Vua Xiêm mu n vi n tr cho nh ng ý ch a quy t, b o Ti p d ng núi v mà sai t ng là Thát S [Thát S a] em nhi u thuy n quân ón vua [Nguy n Ánh] vào n c (...) Vua cùng vua Xiêm ra m t nhau, nói chuy n ch a xong thì Ti p t ngoài vào, n tr c m t vua qu xu ng ô m l y u g i vua, khóc mãi không thôi. Vua n c Xiêm vì th c m ng, b o các quan r ng: Chiêu Nam Các (t c là thiên v ng) có b t o i nh th , ý tr i có th bi t c. Bèn c h n giúp quân”⁽⁶⁾. “Vua th hai n c Xiêm nhân ó, nh c n vi c n m tr c gi ng hòa v i Nguy n H u Th y ã có th c v i nhau là g p ho n n thì c u nhau, thì ngày nay xin ph i ra s c. Bèn a nh ng v t Nguy n H u Th y t ng là c , ao và g m ra làm tin, r i nh ngày c binh”⁽⁷⁾.

Nh v y, có th xem cu c h i quân gi a Nguy n H u Th y v i Ch t Tri, Sô Si tháng 3 n m Nhâm D n (1782) nh m t cam k t quân s , ph i h p “có qua có l i” mà l i ích thi t th c i v i các Xiêm t ng là r nh tay v n Chân L p giành l y c ngôi báu. V a là ng i trong cu c, v a i di n cho m t tri u i h t c m i không liên quan gì các hoàng gia mang n ng thành ki n tranh ch p trong quá kh , và v i quy n l c s n có trong tay, ít ra trong bu i u giao h o lân bang, ngh a c hào hi p c a các v Ph t v ng Xiêm La k ra c ng không có gì quá áng ph i nghi ng . T ó, chính sách ngo i giao c a Xiêm i v i chính quy n h Nguy n phía Nam hoàn toàn khác bi t so v i các v ng qu c Cao Miên, Lào, Mi n i n... Trong khi ph n c n b n c a lãnh th Xiêm th i k này còn c b sung thêm b i các ti u qu c Chiangmai, Viên Ch n, Luang Prab ng cùng các ti u qu c nh h n khác c a Lào và i v i Campuchia, Xiêm không ch chỉ m luôn nh ng vùng Nam Lào ang ph thu c vào Campuchia mà còn sáp nh p hai t nh giàu có nh t c a v ng qu c này là Battamb ng và Xiêm Ri p, v vua th nh t c a tri u i Rama, Chao Pia Chakri (Ch t Tri) ã hào hi p “... ng h Nguy n Ánh trong cu c chi n tranh v i nhà Tây S n Vi t Nam”⁽⁸⁾. ng c giúp binh c a các vua Xiêm l n này hoàn toàn áng tin c y. Còn hành ng trên th c t , hi u qu hay không hi u qu , l i ph thu c vào tài khi n binh c a ám tùy t ng và ý th c k lu t c a quân lính. “Không bao lâu, r i có vi c n c Di n i n [Mi n i n] xâm l n, vua th hai i ánh, bèn y cho cháu (g i b ng bác) là Chiêu T ng làm súy t ng, Chiêu S ng làm tiên phong, em 2 v n quân th y, 300 thuy n chi n, ch n ngày m ng 9 tháng 6 kh i hành”⁽⁹⁾.

Dù quân Nguy n c ng nh quân Xiêm u t d i quy n th ng qu n c a Bình Tây i ô c Châu V n Ti p, tuy nhiên quân Xiêm v n có s t ch c, qu n lý, i u binh và tác chi n c l p, nh t là t sau khi Châu V n Ti p t n n. “Vua [Nguy n Ánh] th y quân Xiêm tàn b o, n âu là c p bóc y, nhân dân ta oán r t nhi u, b o các t ng r ng: Mu n c n c ph i c lòng dân. Nay Chu V n Ti p ã m t, quân Xiêm không ai ch ng c. N u c Gia nh mà m t lòng dân thì ta c ng không n làm. Thà hã lui quân ng làm kh

nhân dân”⁽¹⁰⁾. Tuy nhiên, vì c ch a th c hi n thì do thái l là ch quan và khinh xu t i ph ng, t ng s Xiêm La ã b quân i Tây S n do Long Nh ng t ng quân Nguy n Hu ch huy ph c kích và tiêu di t: “... có k b tôi làm ph n là Lê Xuân Giác xui Hu em h t quân m nh ph c Suy Mi t [Xoài Mút] Lâm Giang t k d quân n c Xiêm nhân th th ng ánh th ng xu ng M Tho, th y quân l c quân c a Hu ánh úp, quân Xiêm thua to, ch còn vài nghìn quân tàn, do ng th ng l tr v ”⁽¹¹⁾. Th g i cho Linh m c J. Liot, Nguy n Ánh c ng th ng th n th a nh n t i ác cùng k t c c th m h i c a ám vi n binh ng o m n b t tài: “... nay thì Xiêm binh i t l l c, dân nh n ph n , l c nhân tài v t, túng sát b t dung lão thi u [Xiêm binh tha h c p bóc, hi p ph n , l y c a ng i, gi t b a không ch a già tr]. V y nên Tây t c binh th nh t th nh, Xiêm binh th nh t suy. C y qua tháng ch p, mùng tám [18.1.1785 - T Chí i Tr ng] v a th t l i, các giai h i t n”⁽¹²⁾.

M t khác, vì c c u vi n Xiêm La không ch có Nguy n Ánh mà ngay c nhà Tây S n c ng ra s c tranh th . “Bá a L c n Bangkok vào u tháng 11.1783 có g p ây m t s gi c a Tây S n. Tài li u th t là ít i cho ta có th bi t thêm v ngày tháng t i lui, s m nh giao phó, s ti n hành công vi c c a viên s gi này Bangkok. Tuy nhiên do ó, ta c ng th y Xiêm ph i l a ch n Nguy n Ánh và Tây S n mà quy t nh nghiêng v bên nào l i tùy thu c vào tình hình Chân L p”⁽¹³⁾. Vì không t c k t qu ngo i giao nh ý mu n, tháng 12.1783 tri u ình Tây S n l nh cho thu c t ng Tr ng V n a d n quân t n công Chân L p. Do v y, “ phân tán l c l ng Tây S n, Xiêm v ng ngh t i Nguy n Ánh. Và ó là c quan tr ng nh t gi i thích vì c Nguy n Ánh c ‘r c m i’ vào V ng Các [Bangkok]”⁽¹⁴⁾.

V y là, vì c giúp binh cho Nguy n Ánh c a các vua Xiêm v a th c hi n c l i “... th c v i nhau là g p ho n n n thì c u nhau” nh l i c a Sô Si (Chao Phraya Surasih), v a h p s c v i quân Nguy n thanh toán i th Tây S n hi n ang m u tranh ch p khu v c n m trong ph m vi nh h ng là Chân L p.

Dù r ng trong hoàn c nh thân cô th cô, Nguy n Ánh ti p t c n ng nh trên t Xiêm qu c l n n a sau th t b i t i Gia nh, song vì c làm c a quân Nguy n trong nh ng ngày tháng l u vong càng kh ng nh kh n ng tr l c c ng nh v th t ch c a mình. Phái b hoàng gia Anh do Bá t c Lord Macartney d n u trên ng sang Trung Hoa cách sau m t vài n m ghi nh n: “Hoàng Xiêm La lúc này ang có chi n tranh v i ng i Braamans [ng i Mi n i n]; cho t i khi ó h v n luôn luôn chi n th ng, xâm l n nhi u n i trên lãnh th c a ngài. Caung-shung [ch Nguy n Ánh, sau khi x ng v ng v n l y niên hi u tri u Lê C nh Th nh] v n là m t ng i kiêu hãnh, ông không ch u c c nh ng i yên làm m t th n thu c t m th ng và th ng, s ng nh vào lòng hào phóng c a vua Xiêm. Ông bèn ngh c giúp nhà vua ch ng l i k thù (...) Sau ó, ông ã chi n th ng tr v kinh ô n c Xiêm”⁽¹⁵⁾. áp l i, vua Xiêm mu n giúp Nguy n Ánh l n n a thu ph c Gia nh, song viên tùy t ng Nguy n V n Thành ã k p th i can gián: “... lính Xiêm tàn ng c không nên nh h giúp, n u nh binh l c h mà thành công l i có s lo sau. Sao b ng ta hãy yên t nh i”⁽¹⁶⁾. Ít lâu sau, “Xiêm b quân Chà Và [Java] sang xâm

chi m. Vua Xiêm l i m i Th T [Nguyễn Ánh] đem quân i ánh. Th T sai Lê V n Quân ch huy th y binh, cùng v i Nh v ng n c Xiêm i ch n ch. Quân Chà Và b thua ph i rút v . T ó vua Xiêm kính ph c m u l c c a Th T và tài t ng c a Lê V n Quân, mu n gi các t ng tùy tùng l i giúp thêm l c l ng cho quân Xiêm. Lê V n Quân dò bi t ý, b o thu c h : ‘R ng n nhà tôm, tr chút s m sét t uy th n, hóa ra l i b b n h l i d ng’. R i V n Quân tâu v i Th T xin bí m t trừ tính vi c v n c”⁽¹⁷⁾. B n thân Nguyễn Ánh c ng nh n ra r ng “Ng i Xiêm t sau cu c b i tr n n m Giáp Thìn, mi ng tuy nói khoác mà lòng thì s Tây S n nh c p, cho nên i v i vua d u tình l có trung h u h n, nh ng s th t là gi l i ó mà thôi. Vua th m tính trong lòng bi t r t cu c h không th giúp mình c, túng s có giúp c ng vô ích. B i th vua quy t chí h i loan”⁽¹⁸⁾.

Th c t , vi c v i n tr c a các l c l ng bên ngoài u nh m vào m c ích m u l i. S ki n tháng giêng n m 1787 t i Bangkok “Ng i n c Bút-tu-kê [Portugal/B ào Nha] là ng-tôn-nui [Antonio Vicenti Rossa] a qu c th cùng v i tây, súng tay n hành t i dăng, nói r ng hoàng c C nh c u n c y giúp quân, hi n ã có 56 chi c thuy n t i thành Cô-a [Goa, thu c n] giúp. L i em l v t bi u vua Xiêm, và xin ón vua sang n c mình. Vua Xiêm th y y giúp quân cho ta, r t không b ng lòng”⁽¹⁹⁾, cho th y thái và hành ng s n ón v t quá gi i h n tr giúp bình th ng c a c hai i tác. Tuy nhiên, riêng tr ng h p vua Xiêm, có th nh n bi t ý kh ng ch th c l c Nguyễn Ánh, ng n ch n ph m vi nh h ng c a “Chiêu Nam v ng” i v i phiên th n Chân L p trong m u toan chi m c t ai n c này c a Xiêm qu c ch không ph i nh m vào Gia nh.

n gi a n m K D u (1789), tr c khi hoàng c Nguyễn Phúc C nh và Pigneau de Béhaine (Bá a L c) cùng l c l ng ph ng Tây v a m i c chiêu m v t i Gia nh, binh l c Nguyễn Ánh ã tr v ng trên t này. Tr c ó, tháng 7 n m M u Thân (1788) hoàng tri u Lê Chiêu Th ng ti n hành c u v i n thiên tri u Mãn Thanh chinh ph t Tây S n, song ã b hoàn toàn i b i vào lúc T t Nguyên án K D u (1789). Mùa hè, tháng 5 n m Tân D u (1801), n l t tri u ình “Nguyễn Quang To n ch y ra B c Thành, i ng y hi u làm B o H ng, sai ng i sang nhà Thanh xin quân. Ng i Thanh không cho”⁽²⁰⁾. Chung c c, Nguyễn Ánh th ng nh t t n c sau ngót dài g n 300 n m chia c t.

L i k t

Nh v y, vi c tranh th quân i ngo i qu c ã c c ba th l c phong ki n i Vi t th c hi n trong cu c xung t n i chi n mang tính m t còn vào cu i th k XVIII và nh ng n m u tiên c a th k XIX. Riêng v i tr ng h p Xiêm La, m u chi m c t ai Gia nh không c t ra vào th i i m l ch s này, mà ng c l i, s tranh ch p Xiêm - Vi t di n ti n trên ph n lãnh th c a m t v ng qu c th ba v i thân ph n phiên th n: Chân L p. Nguyễn Ánh hoàn toàn th t b i trong chi n thu t s d ng vi n binh Xiêm La, song v ph ng di n bang giao nhà n c, h Nguyễn ã xác l p c m i quan h ng minh v i v ng tri u Rama, t c s cho th i k hòa hoãn kéo dài kho ng b n th p

niên trên tuy n biên gi i Tây Nam, góp ph n không nh vào n l c th ng nh t qu c gia, áp ng yêu c u kh n thi t mà l ch s i Vi t t ra và k v ng.

Dân t c Vi t Nam ã có quá nhi u trang s ch ng gi c ngo i xâm oanh li t v i hàng ch c k thù n t nhi u h ng. B t ch p s th t l ch s và nh ng quy c qu c t g ng g ng quy n p thêm m t k thù n a n t lân qu c Tây Nam li u có làm v vang h n cho truy n th ng dòng gi ng L c H ng?

C ng c n ghi nh n m t trong nh ng nh n nh khoa h c mang tính cách ng thu n hi m hoi c a các nhà nghiên c u S h c Vi t Nam hi n i mà chúng tôi b t g p trong m i n m tr l i ây: “Tr c khi lên ngôi, chính quy n àng Trong c a Nguy n Ánh ã thi t l p m i quan h qua l i, giúp l n nhau v i tri u ình Chakri. Thêm vào ó, gi a vua Rama I v i Nguy n Ánh c ng có m i liên h c bi t”⁽²¹⁾.

K t n i và minh nh chu i s ki n tr c sau trong m i quan h lân bang nh v y th y r ng l ch s không ch tích gom toàn m u toan i ngh ch, mà còn có c nh ng c u mang t ng ái, dù khác bi t qu c th ng v n n i r ng vòng tay trong m t th gi i v n ti m n nhi u b t tr c và xung t này.

TÀI LIỆU TRÍCH DẪN

1. Lê Ngọc Ninh, Trần Ngọc Hùng Quỳnh (ch biên) (2006), *Lịch sử lập 10 Nâng cao*, Nxb. Giáo Dục, Hà Nội, tr. 197.
2. Trần Ngọc Hùng Quỳnh, Đinh Xuân Lâm, Lê Minh Hãn (ch biên) (2009), *Lịch sử lập Việt Nam*, (tái bản lần thứ 10), Nxb. Giáo Dục Việt Nam, Hà Nội, tr. 414, 416.
3. Xuân Huy - Ngọc Công Hùng (2007), *Tư tưởng lập Việt*, Nxb. Trẻ, tr. 1178.
4. Quốc sử quán triều Nguyễn (1993), *Việt Nam lịch sử*, t p 2, Nxb. Thuận Hóa, Huế, tr. 212.
5. Trần Hoài Đức (1998), *Gia đình thành thông chí*, Nxb. Giáo Dục, tr. 129-130.
6. Quốc sử quán triều Nguyễn (1993), *Việt Nam lịch sử*, t p 2, S d, tr. 110.
7. Quốc sử quán triều Nguyễn (1963), *Việt Nam thực lục*, Chính biên quyển 1, t p II, Nxb. Sử Học, tr. 54.
8. Lê Văn Quang (1995), *Lịch sử vùng quố Thái Lan*, Nxb. Tp. Hồ Chí Minh, tr. 120.
9. Trần Hoài Đức (1998), *Gia đình thành thông chí*, S d, tr. 132.
10. Quốc sử quán triều Nguyễn (1963), *Việt Nam thực lục*, t p II, S d, tr. 57.
11. Quốc sử quán triều Nguyễn (1993), *Việt Nam lịch sử*, t p 2, S d, tr. 499.
12. Trần Chí Hiếu (2007), *Việt Nam thế kỷ Tây Sơn - Lịch sử nội chiến 1771 - 1802*, Nxb. Công An Nhân Dân, tr. 142.
13. Trần Chí Hiếu (2007), *Việt Nam thế kỷ Tây Sơn - Lịch sử nội chiến 1771 - 1802*, S d, tr. 140.
14. Trần Chí Hiếu (2007), *Việt Nam thế kỷ Tây Sơn - Lịch sử nội chiến 1771 - 1802*, S d, tr. 141.
15. John Barrow (2008), *Một chuyến du hành trên Nam Hà (1792 - 1793)*, Nxb. Thế Giới, tr. 33.
16. Quốc sử quán triều Nguyễn (1993), *Việt Nam lịch sử*, t p 2, S d, tr. 348.
17. Ngô Giáp Đậu (1993), *Hoàng Việt long hống chí*, Nxb. Văn Học, tr. 128-129.
18. Quốc sử quán triều Nguyễn (1963), *Việt Nam thực lục*, t p II, S d, tr. 65.
19. Quốc sử quán triều Nguyễn (1963), *Việt Nam thực lục*, t p II, S d, tr. 64.
20. Quốc sử quán triều Nguyễn (1963), *Việt Nam thực lục*, t p II, S d, tr. 409.
21. Ngọc Trần Cảnh (2005), “Nhìn góc độ thế giới trong quan hệ Việt - Xiêm nửa đầu thế kỷ XIX”, Tạp chí Nghiên cứu Đông Nam Á, số tháng 5, tr. 19-24.